

MOGUĆNOST RAZVOJA OMLADINSKOG PREDUZETNIŠTVA U REPUBLICI SRPSKOJ

Vesna Novaković¹

Sažetak: *Ovaj rad istražuje mogućnosti razvoja omladinskog preduzetništva u Republici Srpskoj. Analizirajući stopu nezaposlenosti mladih ljudi, kao i rad i djelovanje svih zainteresovanih institucija na polju omladinskog preduzetništva, došlo se do zaključka da je moguć razvoj omladinskog preduzetništva formiranjem Privredne komore mladih. Ista bi bila formirana pri Privrednoj komori koja posluje na entitetskom nivou čime bi bila obezbjeđena teritorijalna zastupljenost i omogućeno svim mladim ljudima, sa cjelokupne teritorije Republike Srpske, da se uključe i da aktivno učestvuju u razvoju omladinskog preduzetništva u Republici Srpskoj.*

Ključne riječi: *Nezaposlenost, preduzetništvo, omladinsko preduzetništvo, privredna komora mladih*

JEL klasifikacija: *E 24, L 26.*

UVOD

U današnjem svijetu koji je preplavljen istim proizvodima, uslugama, kompanijama koje imaju slične ideje čime se kreira društvo viška [Jonas, Kjell, Nordstorm, 2004] potrebno je da se reaguje, da se bude drugačiji, poseban, odnosno da se bude preduzimljiv. Preduzetnik je, prema usvojenoj definiciji, kreator poslovnih ideja i stvaralac poslovnih šansi [Vukmirović, 2006]. Kao što kreira ideje, on iste i sprovodi, realizuje nailazeći na mnoge prepreke kako bi stigao do sebi zadatog cilja. Preduzetnik mora da posjeduje mnoge vještine, da prvi prepozna šansu, priliku, mogućnost, ali, ujedno, i da bude spreman na preduzimanje rizičnih poduhvata.

1 Vesna Novaković, mr ekonomskih nauka, Ministarstvo prosvjete i kulture u Vladi Republike Srpske, Banja Luka, ivanovicvesna@yahoo.com

Da bi omladinsko preduzetništvo bilo prihvaćeno kao opcija pri izboru karijere potrebno je da se mladi ljudi "probude", da uzmu stvar u svoje ruke, da ne očekuju da će ih posao čekati nakon završenog obrazovanja, već da je potrebno da se bore za isti. Mogućnosti razvoja omladinskog preduzetništva treba razmotriti u kontekstu ekonomske realnosti u zemljama kako bi se izbjegla nerealna očekivanja. Razmjena nacionalnih iskustava može dati neke tragove, ali, na kraju, politike i programi bi trebalo da budu prilagođeni lokalnim uslovima i okolnostima zemlje [Kapitsa, 2007]. Kada se uzme u obzir stopa nezaposlenosti mladih ljudi, zatim njihova obeshrabrenost pri pronalaženju posla, trebalo bi da se sagleda aktivnost svih zainteresovanih institucija i na taj način pronađe najbolje rješenje za pitanja mladih ljudi.

OSNOVNE PRETPOSTAVKE ZA RAZVOJ OMLADINSKOG PREDUZETNIŠTVA U REPUBLICI SRPSKOJ

U poslednjih nekoliko godina stopa nezaposlenosti u Bosni i Hercegovini konstantno raste. Najviša stopa nezaposlenosti iznosila je među mladim osobama starosti između 15 i 24 godine 57,9%. Pregled stopa nezaposlenosti po godinama u Bosni i Hercegovini prikazan je u Tabeli 1.

Tabela 1. Pregled stopa nezaposlenosti u Bosni i Hercegovini

	2008	2009	2010	2011
Stopa nezaposlenosti mladi 15-24	47,5	48,7	57,5	57,9
Stopa nezaposlenosti BiH	23,4	24,1	27,2	27,6

Izvor: Anketa o radnoj snazi Bosne i Hercegovine 2009.(2011).

<http://www.bhas.ba/new/Questionaries.asp?Test=32r5&Arh=1&Pripadnost=5&mode=dark>

Ovaj podatak govori dovoljno da je nezaposlenost problem broj jedan kada su u pitanju mladi. Jedan od glavnih razloga za ovakvu situaciju na tržištu rada jeste da su se organi vlasti, nakon završetka ratnih sukoba, usmjerili na proces privatizacije javnih preduzeća, a ne na restrukturiranje i modernizaciju istih. Ovakvom politikom se došlo do gubitka velikog broja radnih mjesta. Sa druge strane proces osnivanja novih preduzeća i razvoja preduzetništva nije dovoljno snažan čime bi se omogućilo kreiranje dovoljnog broja novih radnih mjesta i nadoknadio gubitak istih privatizacijom javnih preduzeća [Duilović, Sinanović, Đipa, Kuruzović, Rotim, Paranos, 2008: 12, 13]. Za razliku od svojih roditelja omladina na području regiona Centralne i Jugo-istočne Evrope (Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Srbija, Crna Gora, Makedonija i Albanija) se suočava sa novim izazovima i prilikama. Mladi ulaze na tržište rada koje se odlikuje principima tržišne ekonomije, što podrazumjeva veće mogućnosti u smislu slobode izbora, ali i profesionalne promjene u smislu veće neizvjesnosti u

oblasti socijalne zaštite i sigurnosti posla [Global Employment Trends for Youth, 2009:42].

Glavni razlog smanjenja učešća mladih u ukupnoj radnoj snazi na području ovog regiona (ista je pala sa 45,0 procenata u 1997 na 39,3 % u 2007) jeste da se trajanje obrazovanja produžilo i da sve više mladih nastavlja obrazovanje na visokoškolskim institucijama [Global Employment Trends for Youth, 2009:42]. Naravno da postoji i skrivanje mladih u obrazovnom sistemu, kako bi se izbjeglo, ono što će vjerovatno biti teško i frustrirajuće, traženje posla. Prema podacima samo trećina mladih, od svih nezaposlenih mladih ovog regiona, je našla zaposlenje u 2007. godini. Sa ograničenom ponudom posla koji su dostupni mladim visokoobrazovanim ljudima, iz godine u godinu, dolazi se do situacije da mladi prihvataju posao koji je ispod njihovih kvalifikacija. Kako se omladina suočava sa skoro nemogućim perspektivama pronalaska posla, mnogi mladi u regionu odlučuju se da emigriraju u zapadnu Evropu. Podaci govore da je u periodu od 1996 – 2002 oko 100.000 mladih napustilo BiH, prema daljim istraživanjima 73% mladih bi napustilo BiH zbog školovanja, privremenog rada, udaje/ženidbe ili trajnog nastanjanja u drugoj zemlji. Ukoliko se pospješi samozapošljavanje omladine može se doprinijeti smanjivanju imigracije, kao i oslobađanju radnih mjesta za druge [Duiilović, Sinanović, Đipa, Kuruzović, Rotim, Paranos, 2008: 12, 13, 15].

Sa druge strane jedan dio omladine postaje obeshrabren, te prestaje tražiti posao, što za privredu predstavlja trošenje ljudskih resursa i proizvodnih potencijala. Skoro polovina mladih nakon dugog perioda traženja posla ostaje neaktivna ili pronalaze posao u neformalnom sektoru. Tome doprinosi i loše funkcionisanje tržišta rada, nedovoljna produktivnost kapitala i nizak kvalitet života, kao i podatak da raste potražnja za nekvalifikovanom radnom snagom u uslužnom, netrgovinskom sektoru. Pristojno zaposlenje, ono zaposlenje koje odgovara stepenu obrazovanja, za mlade ljude se ne može postići kroz izolovane i usitnjene intervencije. To zahtjeva dugoročan i istrajan posao čime se kreira integrisana strategija za rast i stvaranje radnih mjesta, uključujući i ciljane intervencije da se pomogne mladim ljudima da prevaziđu određene prepreke sa kojima se suočavaju pri ulasku na tržište rada [Global Employment Trends for Youth, 2009:41]. Stoga je potrebno da se nađe najbolji način da se omladinsko preduzetništvo u što većoj mjeri podstakne među mladim ljudima.

Kada se sagledaju podaci UNDP-a, samo je 8% mladih uspješno pokušalo da pokrene vlastiti posao, 28% nije pokušalo zbog komplikovanih procedura, njih oko 10% je pokušalo i odustalo, a 54% nije zainteresovano za pokretanje sopstvenog posla. Iz istog izvora potvrđuje se da 58% mladih nema nikakav prihod. Ovi podaci su u potpunosti u korelaciji sa nalazima istraživanja Instituta Ekonomskog Fakulteta u Banjoj Luci u vezi sa tržištem rada i perspektivama mladih u kojima se navodi da:

- 20% mladih želi razviti vlastiti biznis,
- 50% mladih misli da se samo priča o preduzetništvu, a da se ništa ne preduzima po tom pitanju,

- 15% mladih je upoznato sa karakteristikama i zahtjevima savremenog preduzetništva,
- 61% mladih smatra da nema nikakav uticaj na društvo (Aleksandar Draganić, 2008:44).

„Prema ispitivanju sprovedenom sredinom 2006. godine, na uzorku od 203 svršena studenta sa višom i visokom školom u Republici Srpskoj, svega 17,24% smatra da će za 10 godina voditi svoj vlastiti posao. Interesantna je činjenica da ove stavove najviše karakterišu osobe koje su se školovale u oblasti medicine i zdravstva (1/3 svih ispitanika), te koje su zaposlene u sektoru uslužnih djelatnosti, skoro 35% [Global Employment Trends for Youth, 2009:45].

Ono čega bi trebalo da su svjesni kreatori javnih politika u Republici Srpskoj jeste da mlade žene i muškarci donose energiju, talenat i kreativnost u privredi i doprinose stvaranju osnova za dalji razvoj. Uključiti omladinsko zapošljavanje u nacionalne razvojne strategije i planove, razviti politike i programe za povećanje zapošljavanja mladih, uključujući iste u obrazovanje, obuku i doživotno učenje koje ispunjavaju zahtjeve tržišta rada, trebalo bi da predstavlja misiju svake vlade. Mladi ljudi možda imaju nedostatak iskustva, ali oni su motivisani i sposobni da ponude nove ideje ili saznanja. Institucionalno zastupanje interesa mladih je u Republici Srpskoj organizovano putem resornog ministarstva (Ministarstvo za porodicu, omladinu i sport u Vladi RS), Odbora za mlade u Narodnoj skupštini Republike Srpske i Omladinskog savjeta Republike Srpske, kao krovne organizacije svih omladinskih organizacija u Republici Srpskoj, te brojnih nevladinih organizacija, opštinskih komisija za mlade i inicijativa projektnog karaktera. Na nivou Bosne i Hercegovine Omladinsko predstavničko tijelo iz Republike Srpske integrisano je u rad Komisije za koordinaciju pitanja mladih. Narodna skupština Republike Srpske je 10.11.2009. godine usvojila dokument “Omladinska politika Republike Srpske 2010 –2015. godine”. Omladinska politika predstavlja strategiju koja obezbjeđuje sistematsko unapređenje stanja većeg broja oblasti (obrazovanje, zapošljavanje, stambeno zbrinjavanje, slobodno vrijeme, zdravlje i ostalo), koje su sve sfere interesovanja mladih. Omladinska politika ne predstavlja samo opšta načela rješavanja problema mladih, nego se razvija u posebne programe i mjere koje treba da obezbijede bolje uslove za život, kreativno ispoljavanje i učestvovanje mladih u širem društvenom okruženju, čime se unapređuje pozicija i status omladine, ali i mladih od 13 do 18 godina (Omladinska politika Republike Srpske od 2010-2015 godine).

Pitanje zaposlenosti omladine u Republici Srpskoj prikazano je u Tabelama broj 2. i broj 3. Naime, 27.59% mladih do 30 godina je nezaposleno prema zvaničnim evi-

dencijama u Republici Srpskoj, a najveći broj registrovanih nezaposlenih ima srednju i nižu stručnu spremu. Na ovaj podatak je potrebno posebno obratiti pažnju kada se uzme u obzir da su postojeći programi za zapošljavanje uglavnom usmjereni na osobe sa visokom školskom spremom.

Tabela 2. Broj registrovanih nezaposlenih osoba u Zavodu za zapošljavanje Republike Srpske prema starosti (mart 2011. godine)

KATEGORIJA	15 - 20 godina	20 - 24 godine	24 - 27 godina	27 - 30 godina	30 - 35 godina	35 - 45 godina	45 - 55 godina	lica u 55-toj godini i preko	Ukupno
Broj nezaposlenih	1,871	14,128	12,513	12,845	19,416	38,208	37,202	14,893	151,076

Izvor: http://www.zzrs.org/statistika/statistika_rezultati_mjesečno_starosna.asp?NAV=3&Vrsta_izvjestaja=&Godine_opcija=specifčna_godina&Od_godine=2011&Do_godine=2011&Period_opcija=svi_periodi&Period=3

Tabela 3. Broj registrovanih nezaposlenih osoba u Zavodu za zapošljavanje Republike Srpske prema kvalifikacijama (mart 2011. godine)

KATEGORIJA	nk	pk-nss	kv	sss	vkv	všs	vss	magistri	doktori nauka	Ukupno
Broj nezaposlenih	40,687	3,962	56,487	39,080	1,728	2,472	6,549	108	3	151,076

Izvor: http://www.zzrs.org/statistika/statistika_rezultati_mjesečno_starosna.asp?NAV=3&Vrsta_izvjestaja=&Godine_opcija=specifčna_godina&Od_godine=2011&Do_godine=2011&Period_opcija=svi_periodi&Period=1

Ono što je bitno napomenuti jeste da je neophodno uspostaviti bolji dijalog javnih politika u cilju kvalitetnijeg predstavljanja mladih. Za segment zapošljavanja je direktno odgovorno Ministarstvo za rad i boračka pitanja u Vladi RS koje putem Zavoda za zapošljavanje, ali i drugih institucija (kao što su Investiciono-razvojna banka, opštine itd.), nastoji da usmjeri određene politike u vezi sa problemom nezaposlenosti [Draganić, 2008].

Postoji nekoliko zablude kada je u pitanju povezanost omladine i tržišta rada omladine. Jedna od njih jeste da se smatra da su mladi homogena grupa i da se strategije za borbu protiv nezaposlenosti mladih na tržištu rada mogu jednoobrazno primjeniti u svim zemljama. Potrebno je da svaka zemlja pojedinačno odredi strategiju u zavisnosti od starosti, porodičnog porijekla, geografske lokacije, zatim u zavisnosti od toga da li je riječ o mladim u urbanim sredinama ili mladim u seoskim područjima i slično. Mladi nisu homogena grupa i ono što je važno jeste da i pored indivi-

dualnih karakteristika koje čine svaku mladu osobu, postoji njihovo pravo da teže i da obezbjede punu zaposlenost i produktivnost. Ono što je još bitno napomenuti jeste da se programi stvaranja novih radnih mjesta kreiraju prema odraslim licima koja traže posao, a ne prema mladim. Ukoliko bi se mjerile neposredne potrebe i u širokom obimu mjerili zahtjevi pojedinaca za posao, vjerovatnije je da će posao dobiti neko ko će izdržavati članove porodice, a ne mlada osoba koju mogu da izdržavaju roditelji. Kroz ove konstatacije ne želi se istaći da politike zapošljavanja mladih treba da budu na štetu ostalih kategorija nezaposlenih lica, naprotiv. Politike zapošljavanja usmjerene na mlade ljude treba da budu integrisane u ukupnu strategiju zapošljavanja na nacionalnom nivou, tako da se ne izoluje taj segment društva na štetu drugih. Međutim, činjenica je da je mnogo vjerovatnije da mladi ljudi budu nezaposleni nego neka odrasla osoba.

Neka od mogućih obrazloženja za ovu konstataciju su, kako slijedi: u teškim ekonomskim vremenima omladina je ranjivija nego odrasli po pitanju zadržavanja posla, ide se principom poslednji primljen prvi dobija otkaz. Razlog za takvu politiku kompanija jeste da mladi imaju manje radnog iskustva, te su u prednosti odrasli. Ako se mladi i zaposle, prije će dobiti otkaz, jer su manje vremena proveli u kompaniji, čime je kompanija manje ulagala u njih kroz seminare, obuke, te je finansijski isplativije za kompaniju da njih otpusti, nego nekog dugogodišnjeg radnika. Omladina, dalje, nema iskustvo u traženju posla, ima manje informacija sa tržišta rada, nalazi posao preko rodbine i prijatelja, dok odrasla populacija, koja je već radila, ima preporuke prethodnih poslodavaca. Kako nemaju sopstvene finansije, omladina je ograničena da traži posao u blizini roditeljskog doma, jer i dalje zavisi od njih [Global Employment Trends for Youth, 2006].

Neka od pojedinačnih rješenja koja bi mogla biti predložena su, kako slijedi:

1. Potrebno je da svi privredni subjekti i nadležne institucije budu zainteresovane i uključene u razvoj omladinskog preduzetništva;
2. Omladina ne smije biti nezainteresovana i neobavještena, već mora biti animirana i afirmativno okrenuta ka omladinskom preduzetništvu;
3. Uključivanje omladine u sve neophodne obuke kako bi spoznala jasne korake koje je potrebno preduzeti da bi se dobila određena finansijska sredstva;
4. Da je podrška mladim novoosnovanim preduzećima obezbjeđena određen period i nakon osnivanja.

Institucionalno bi se naprijed navedena rješenja mogla objediniti osnivanjem Privredne komore mladih pri entitetskoj privrednoj komori. U nastavku će biti detaljnije obrazložen način i prednosti formiranja iste.

PODSTICAJNE MJERE OMLADINSKOM PREDUZETNIŠTVU

Za preduzetništvo i kreiranje malih i srednjih preduzeća nedostaje institucionalna podrška i infrastrukturno okruženje. Slaba je podrška poslovnih asocijacija, privrednih komora i sličnih institucija.

Postoje tri polja djelovanja koja bi se mogla poboljšati. To su: obrazovanje iz preduzetništva i omogućavanje mladim ljudima da savladaju određene vještine za započinjanje sopstvenog posla, drugo, da kreatori politike ozbiljno razmatraju omogućavanje pristupa finansijama mladim preduzetnicima, kao i da se omogući logistička podrška za dobijanje određenih dozvola, opreme, materijala i treće da postoji podrška poslovanju nakon osnivanja. Avgusta 1998. godine usvojena je Lisabonska deklaracija o politici i programima za mlade kojom se definiše okvir državne politike prema mladima po pitanju razvoja mladih, obrazovanja, zaposlenosti, zdravlja i ostalim pitanjima bitnim za mlade. Deklaracija posebno ističe partnerstvo javnih vlasti, privatnog sektora i obrazovnih institucija i inicijativa građanskog društva u cilju promovisanja zapošljavanja mladih. Trebalo bi da vlade investiraju u preduzetnički kapacitet mladih, osiguravajući vještine i resurse za pokretanje sopstvenog posla [Duilović, Sinanović, Đipa, Kuruzović, Rotim, Paranos, 2008: 16].

Mladi ljudi danas nalaze sve više kreativnijih načina da zarade novac. Mnogi mladi smatraju da pokretanje sopstvenog posla ili samo učenje vještina za pokretanje posla može dati prednost u poslovnom životu. Neka istraživanja pokazuju da seminari i obuke mladih ljudi za vođenje sopstvenog posla daju mogućnost mladima da uče o opcijama u karijeri i izgrade liderske osobine, kao i da postignu samopouzdanje. Zatim, povećava se interesovanje omladine za nastavak obrazovanja i vjerovanje u njihove mogućnosti da postignu ciljeve. Jedan od zaključaka analize nakon istraživanja USAID-a jeste da nema čarobnog štapića kako riješiti problem nezaposlenosti mladih, odnosno da ne možete npr. kopirati model Mongolije u BiH, ali se može govoriti o zajedničkim principima na kojima se zasniva i od kojih zavisi uspješnost politike i programa. Naime, odgovor na nezaposlenost mladih treba da bude integrativan i sveobuhvatan potez koji treba da odgovara tržišnoj ponudi i tražnji. Država mora da ima jasno definisanu politiku sa državnim planom akcije za ovu oblast. Vlade treba da prilikom izrade akcionih planova konsultuju akcione planove zemalja koje su uspješno provele svoje planove i postigle zadovoljavajuće rezultate, te da izrada planova krene od lokalnog, preko državnog do međunarodnog nivoa. Izrada državnog akcionog plana treba da bude proces u kojem će postojati konstantna komunikacija između svih zainteresovanih strana, raznih odjela vlade, ministarstava, NVO-a, privatnog sektora, a prije svega mladih. Vlasti treba da integrišu akcioni plan za zapošljavanje

mladih u svoje razvojne strategije, te da obezbijede potrebne resurse za izradu akcionog plana.

“Na kraju, učesnici su iznijeli par prijedloga koji bi mogli da unaprijede postojeće stanje i poboljšaju (samo)zapošljavanje mladih osoba:

- Bolja dostupnost informacija o povoljnostima za mlade ljude putem medija, studentskih organizacija, Zavoda za zapošljavanje i relevantnih ministarstava, ali u mjestima gdje mladi žive (studentski domovi) i gdje se okupljaju.
- U postojeći obrazovni sistem je potrebno ukomponovati praktične vještine, jer je postojeće obrazovanje nepraktično i zastarjelo. S tim u vezi, bi bilo značajno da studentska praksa postane sastavni dio fakultetskog, a učenička praksa sastavni dio srednjoškolskog obrazovanja.
- Neophodna je specijalizacija studenata na fakultetima za određene poslove, naročito u dijelu koji se odnosi na stvaranje profila koji omogućuju otpočinjanje vlastitog posla.
- Unapređenje vještina putem besplatnih škola i kurseva (strani jezici, računari, poslovno planiranje) uz mogućnost volontiranja studenata kao predavača radi sticanja iskustva.
- Važno je i obezbjeđenje početnog kapitala (u vidu grantova i kredita), a kao jedan od mogućih mehanizama navodi se uloga Investiciono-razvojne banke u finansiranju projekata mladih u formi mentorstva pri pripremi poslovnih planova i otpočinjanju posla.
- U okviru neophodne finansijske podrške, navedena je i potreba za finansijskim olakšicama mladim preduzetnicima, kao i mogućnost primjene određenih instrumenata za smanjenje troškova poslovanja kao npr. poslovnih inkubatora.
- Fiskalne olakšice za mlade za otpočinjanje poslovnih aktivnosti (definisanje olakšica u vezi sa porezima, doprinosima, taksama, odnosno „pozitivnom diskriminacijom“ radnih prava i obaveza kod mladih ljudi).
- Podizanje samopouzdanja studenata, a time i njihove sklonosti ka preduzimanju rizika u vezi sa otpočinjanjem posla, čime bi se značajno poboljšala njihova uloga u društvu i smanjila potreba za odlaskom iz zemlje.
- Stvaranje povoljnije političke situacije uz rad na smanjenju nepotizma, politizacije društva i korupcije što „nepodobnim“ uskraćuje mogućnosti koje su nominalno „dostupne svim građanima“.
- Percepcija o programu omladinskog preduzetništva je generalno povoljna, s tim da su mišljenja podijeljena u vezi sa njegovom dosadašnjom prilagođenošću uslovima u kojima se primjenjuje.
- Učesnici su se jednoglasno izjasnili o potrebi uspostavljanja bezviznog režima. Pojedini (samo)zaposleni preduzetnici smatraju da je otvaranje granica neop-

hodno za lakši dolazak do potrebnih informacija i sredstava za rad, proširenje tržišta i stvaranje novih poslovnih mogućnosti (Draganić, 2008:50).“

NAČINI ZA POBOLJŠANJE PREDUZETNIČKE KLIME U REPUBLICI SRPSKOJ

Preduzetnički okvirni uslovi odražavaju glavne karakteristike društveno-ekonomskog miljea jedne države od kojeg se očekuje da ima značajan uticaj na preduzetnički sektor. Faktori koji pokazuju najizraženije razlike po fazama ekonomskog razvoja uključuju nacionalnu politiku, vladine programe, transfer istraživanja i razvoja, komercijalnu i profesionalnu infrastrukturu, otvorenost unutrašnjeg tržišta i fizičku infrastrukturu. Svakako bi se trebalo uzeti u obzir i nacionalna kultura jedne zemlje pošto ista može da utiče na razvoj preduzetništva u smislu afirmativnog odnosa prema preduzetništvu u toj zemlji. Kako se razvija privreda, vlada treba da povećava pažnju na podsticanje preduzetništva [Bosma, Levie, 2010]. Ukoliko bi došlo do razvoja i podsticanja preduzetništva u nacionalnoj politici jedne zemlje došlo bi do smanjivanja i nezaposlenosti. Hitnost rješavanja nezaposlenosti mladih je priznata kao činjenica i u Evropskoj Uniji. Neki od ciljeva koje institucije Evropske Unije pokušavaju ostvariti kroz podršku mladima u oblasti zapošljavanja jesu da sredstva u okviru evropske saradnje budu usmjerena ka pronalaženju rješenja problema nezaposlenosti. Države članice Evropske Unije i Evropska komisija će preduzeti mjere za:

- Uključivanje pitanja mladih u strategije zapošljavanja;
- Investiranje u one vještine za koje postoji potražnja na tržištu rada;
- Usmjeravanje karijere i razvoj usluga savjetovanja;
- Unapređenje kvaliteta pripravničkog rada čime bi se povećale šanse mladih na tržištu rada;
- Podršku preduzetništvu mladih npr. putem ciljne obuke, pristupa fondovima, mentorstvom i mrežom podrške u korist omladinskog preduzetništva.

Ove korake bi trebalo da uvrsti i Republika Srpska u razvojne politike. Naime, već pomenuto istraživanje USAID-a, pokazalo je su potrebni projekti koji bi promovisali preduzetništvo među mladim ljudima u kojima će mladi imati priliku da se upoznaju sa osnovnim konceptom i mogućnostima preduzetništva, uz bitnu napomenu – da im taj čitav proces bude zanimljiv, dinamičan, pa i zabavan. Postoji niz formi na koji način uraditi promociju, a u svijetu su to najčešće projekti kroz takmičenja i konkurse za najbolje biznis ideje, biznis planove i druge biznis elemente. Ujedno se organizuju određene konferencije, susreti mladih sa edukativnom komponentom, kao i posebni sajmovi omladinskog preduzetništva. Često ova

takmičenja omogućavaju osobama koje imaju neku ideju za posao i koji su tu ideju uobličili u biznis plan (koji predstavlja strateški dokument u kojem su precizirani koraci putem kojih se može doći do realizacije poslovne ideje) da dođu do finansijskih sredstava za realizaciju svoje ideje, ukoliko njihova ideja bude među najboljim.

Jedan od primjera podsticajnih mjera koje se primjenjuju u opštini Zvornik u Republici Srpskoj jeste primjena projekta "Odobrenje za rad istog dana". Naime, realizacijom ovog projekta za jedan dan se obrađuju predmeti koji su tog dana zaprimljeni, te ukoliko su stranke predale kompletnu dokumentaciju isti dan dobijaju odobrenje za rad, ujedno takse na osnivanje novih preduzeća se ne naplaćuju.

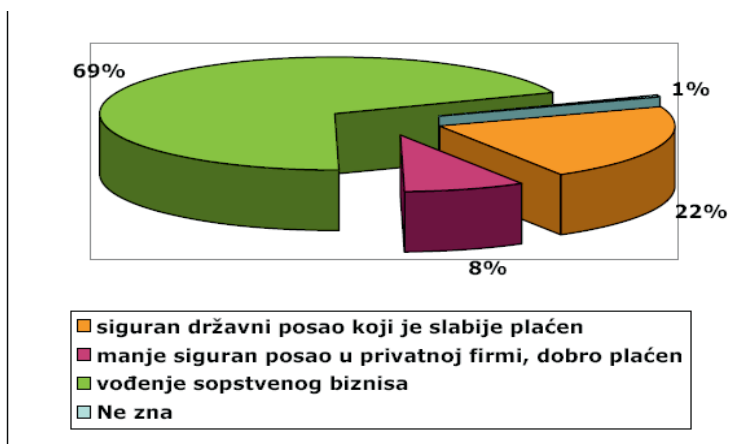
Potrebno je da se mladima pruži, uz određenu finansijsku podršku, i institucionalna podrška kako bi se rizik otpočinjanja poslovnih aktivnosti i korišćenja sredstava umanjio. Ta podrška bi se ogledala kroz obezbjeđenje odgovarajuće stručne i savjetodavne podrške mladim ljudima zainteresovanim da otpočnu vlastiti biznis. Odnosno, mladi nisu spremni da samostalno realizuju određenu ideju i nakon dobijanja finansijskih sredstava, neophodno je da se organizuje praktična obuka kroz koju mladi simuliraju i provjeravaju efekte primjene svoje poslovne ideje, sa odgovarajućim poslovnim planom kao rezultatom obuke i savjetodavne podrške. Ovakvim pristupom bi se mladim ljudima omogućio lakši pristup finansijskim sredstvima, zahvaljujući tome što i vlasti preuzimaju određeni dio rizika. Nadalje, stručna i savjetodavna podrška mladima doprinijela bi smanjenju rizika u vezi sa otpočinjanjem vlastitog biznisa čime bi se i njihova osposobljenost za preduzetničke aktivnosti podigla na umjeren stepen [Miović, Pavlica, 2008:16].

Istraživanje Republičke agencije za razvoj malih i srednjih preduzeća u srednjim stručnim školama u Republici Srpskoj pokazalo je da bi, zahvaljujući izučavanju predmeta Osnove preduzetništva, blizu 70 % ispitanih učenika započelo svoj biznis.²

Značajni pokazatelji su proizašli iz predmetnog istraživanja što se može vidjeti na Grafikonu br. 1.

Grafikon 1. Izbor posla srednjoškolaca nakon završenog obrazovanja

2 <http://www.rars-msp.org/sr-Cyrl-CS/Rars/Media?galleryTitle=%D0%9F%D1%83%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%98%D0%B5>

Izvor: Istraživanje javnog mnjenja – Istraživanje među populacijom učenika o predmetu “Osnove preduzetništva”

Ukoliko se obezbjedi da se tradicionalna shvatanja u jednom društvu promjene u cilju lakšeg prihvatanja inovacija, podsticanja kreativnosti pojedinaca, smanjivanja otpora promjenama, pospješujući preduzetnički duh, možemo zaključiti da se preduzetništvo može naučiti kroz obrazovni sistem.

PRIVREDNA KOMORA MLADIH

Jedno od rješenja koje se primjenjuje u razvijenim zemljama [Schoof, 2006] i koje se može primjeniti u Republici Srpskoj jeste da se pri privrednoj komori na republičkom nivou formira *Privredna komora mladih* kako bi se mladi uvezali u mrežu preduzetnika. Naime, institucionalno zastupanje interesa mladih je u Republici Srpskoj organizovano putem resornog ministarstva, Odbora za mlade u Narodnoj skupštini Republike Srpske, Omladinskog savjeta Republike Srpske, te brojnih nevladinih organizacija, opštinskih komisija za mlade i inicijativa projektnog karaktera.

Sa druge strane, za zapošljavanje je nadležno Ministarstvo za rad i boračka pitanja u Vladi Republike Srpske koje putem institucija u njegovoj nadležnosti provodi određene politike u vezi sa problemom nezaposlenosti.

Međutim, jedinstven i koordinisan pristup svih naprijed navedenih zainteresovanih institucija na području omladinskog preduzetništva omogućio bi objedinjavanje velikog broja pojedinačnih, samostalnih, nekoordinisanih pokušaja i projekata rješavanja problema zapošljavanja omladine.

Upravo bi *Privredna komora mladih* omogućila poslovno povezivanje mladih preduzetnika međusobno, kao i spajanje iskusnih preduzetnika i biznis lidera kroz obezbjeđivanje mentorskih programa sa mladim preduzetnicima. Naime, jedan od nedostataka koji mladi ljudi vide kao nemogućnost uspješnog poslovanja jeste preduzetnička izolacija, odnosno nedostatak poslovnog povezivanja. Poslovni kontakti su od ključnog značaja naročito za mlade i neiskusne preduzetnike. Što je mlađi preduzetnik tim više vidi poslovnu ideju, finansijsku podršku i biznis kontakte kao najvažniji kriterijum. Najmlađe starosne grupe (15-24 godina) imaju tendenciju da budu posebno osjetljive na ovaj faktor. Oko 83 odsto najmlađih ispitanika pridaju najviše značaja kontaktima sa odgovarajućim poslovnim partnerima [Schoof, 2006].

Ujedno bi na jednom mjestu bilo dostupno informisanje mladih preduzetnika o uslugama koje pružaju različite javne (i privatne) kompanije za poslovnu podršku, čime bi mladi ljudi imali potpune informacije. Naime, istraživanje u Velikoj Britaniji je pokazalo da 27 odsto ispitanika nije koristilo poslovne usluge koje je finansirala vlada, jer nije bilo ni svjesno da se iste usluge pružaju [Schoof, 2006].

Privredna komora mladih bi obezbjeđivala informacije o raspoloživosti i izvorima finansijskih resursa za pokretanje novih poslovnih poduhvata. Zatim, obuke za one koji žele biti preduzetnici ili to već jesu, pristup profesionalnim uslugama podrške, pristup fizičkoj infrastrukturi, svakako u saradnji sa ostalim institucijama koje zastupaju interese mladih, kao i Republičkom agencijom za razvoj malih i srednjih preduzeća.

Privredna komora Republike Srpske, sa područnim komorama, čini jedinstven komorski sistem. Organizaciona šema Privredne komore Republike Srpske nalaže da bi, kao rješenje za osnivanje Privredne komore mladih, trebalo osnovati Udruženje mladih preduzetnika. Odnosno, kao što postoje udruženja po privrednim granama koja imaju svoje organe upravljanja, tako bi trebalo da se osnuje u okviru komorskog sistema Republike Srpske i Udruženje mladih preduzetnika. Isto bi bilo osnovni oblik organizovanja i rada članica Privredne komore Republike Srpske u oblasti omladinskog preduzetništva.

Po ugledu na ostala udruženja koja posluju u okviru Privredne komore RS i Udruženje mladih preduzetnika bi imalo svoju skupštinu i izvršni odbor, kao osnovne organe udruženja. Funkcionisanje udruženja bi se omogućilo uključivanjem Sekretara za omladinsko preduzetništvo. Sekretar bi koordinisao rad područnih privrednih komora po pitanjima koja su vezana za interese mladih ljudi.

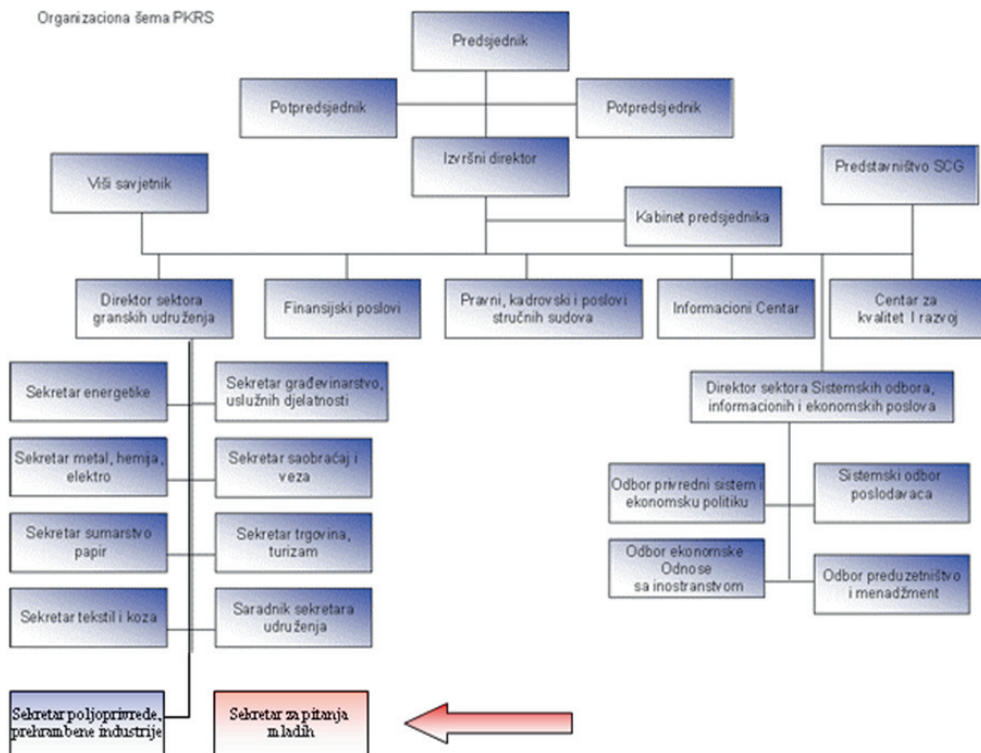
Naime, u okviru jedinstvenog komorskog sistema, na osnovu teritorijalnog principa, Privredna komora Republike Srpske organizuje svoj rad preko pet područnih privrednih komora i to:

1. Područna privredna komora Banja Luka, sa sjedištem u Banjoj Luci
2. Područna privredna komora Bijeljina, sa sjedištem u Bijeljini
3. Područna privredna komora Doboj, sa sjedištem u Doboju
4. Područna privredna komora Istočno Sarajevo
5. Područna privredna komora Trebinje, sa sjedištem u Trebinju

Područne privredne komore podstiču razvojne procese na svom području djelovanja vodeći računa o ukupnom razvoju i jedinstvenim interesima privrede Republike Srpske. Sjedište *Privredne komore mladih* bilo bi u Banja Luci, gdje je i sjedište Privredne komore RS, odnosno u Banja Luci bi bio Sekretar za pitanja mladih. Međutim, u sjedištu svake područne privredne komore bio bi, za početak, po jedan koordinator za saradnju sa mladim preduzetnicima. Što znači da bi ti koordinatori bili spona između zainteresovanih mladih ljudi sa preduzetničkim idejama i iskusnih preduzetnika.

S obzirom na organizaciju Privredne komore, formiranjem *Privredne komore mladih* bila bi obezbjeđena teritorijalna zastupljenost i omogućeno svim mladim ljudima, sa cjelokupne teritorije Republike Srpske, da se uključe i da aktivno učestvuju u razvoju omladinskog preduzetništva u Republici Srpskoj.

Na šemi prikazanoj u nastavku teksta pokazano je da bi uključivanjem Sekretara za pitanja mladih mogla biti organizovana i *Privredna komora mladih*.

<http://www.komoras.ba/a2/index.php/pg/0.html>

Program rada Privredne komore mladih

Program rada bi se bazirao na sledećim aktivnostima i inicijativama:

1. Uvođenje elektronske poreske prijave (elektronsku pripremu i podnošenje prijave poreskih obaveza) jedan je od načina da se pojednostavi poslovanje, te da se uštedi dragocjeno vrijeme, odnosno, da se obaveze prema poreskoj upravi ispune na jednostavniji način, bez čekanja u redovima.
2. Da se pojednostave računovodstveni metodi prilikom utvrđivanja svoje poreske obaveze koji bi omogućili da mladi preduzetnici razumiju računovodstvene propise čime bi troškovi poslovanja bili smanjeni, a više vremena bi preduzetnici imali da obavljaju svoju djelatnost.
3. Iniciraju da poreska uprava edukuje mlade preduzetnike i da im pomogne o poreskim pitanjima, na primer, kako da vode odgovarajuće evidencije i sl. Tre-

balo bi da bude organizovana konferencija za mlade preduzetnike da steknu pregled poreskih pitanja koja utiču na njihovo poslovanje.

4. Dalje, poreske olakšice ili diferencirane poreske stope su sredstva kojim bi se olakšao početak poslovnog procesa za mlade preduzetnike ili kroz smanjenje poreske stope ili odobravanjem perioda poreskog oslobođenja za mlade preduzetnike.
5. Unapređenje poslovnog okruženja kroz jednostavnije procedure za registraciju i smanjenje troškova registracije poslovanja. Stvaranje “*One-stop shop*” (fizičko i elektronsko) je fokusirani alat da se unaprijedi poslovna registracija, a ujedno smanje troškovi registracije. “*One-stop shop*” sistem preduzeticima omogućava da završe sve procedure za registraciju na jednom mjestu za fiksnu naknadu. Sve potrebne formulare, dokumentaciju i pomoć – a u mnogim slučajevima pristup internetu i informacijama na sajtu - obezbjeđuje “*One-stop shop*”.
6. Ažurno praćenje svih aktivnosti koje su usmjerene ka ostvarivanju strateških ciljeva u pogledu razvoja omladinskog preduzetništva na teritoriji Republike Srpske.
7. Ažurno praćenje i u skladu sa tim pružanje konsultantskih usluga u vezi svih aktivnosti koje su usmjerene ka blagovremenom analiziranju svih propisa iz oblasti finansija, računovodstva, poreza, doprinosa, unutrašnjeg i spoljnotrovninskog prometa, deviznog poslovanja i drugih oblasti.
8. U skladu sa potrebama privrednika bile bi organizovane i javne rasprave, okrugli stolovi, ali i seminari koji za temu imaju aktuelna dešavanja i relevantne promjene unutar zakonskih propisa.
9. Realizacija obuka iz oblasti marketinga sa temama koje obrađuju klasičan koncept marketinga, oblast izrade marketing strategije i marketing plana, kao i koncepta sa elementima unapređenja prodaje.
10. Saradnja sa relevantnim institucijama i privrednim subjektima, posjete organizacijama, institucijama i privrednicima, u svrsi formiranja baza podataka i informisanja privrednih subjekata o aktuelnim privrednim kretanjima i trendovima.
11. Angažovanje na novim projektima i programima, zajedno sa udruženjima Komore.
12. Insistirati na iznalaženju mehanizama rasterećenja privrednih subjekata od troškova usklađivanja sa određenim zakonima, kada je promjena zakonskih propisa nastala inicijativom države, a ne djelovanjem preduzetnika.

ZAKLJUČAK

Da bi omladina mogla da se osamostali trebalo bi da razmišlja na preduzetnički način, da postoji adekvatno obrazovanje iz preduzetništva koje potencira širok spektar vještina, kao i fleksibilnost i kreativnost koje zahtjeva preduzetništvo. Na taj način omladina bi se mogla prilagoditi velikim i brzim promjenama, kako u ekonomiji tako i u društvenim odnosima. Istraživanje Republičke agencije za razvoj malih i srednjih preduzeća u srednjim stručnim školama u Republici Srpskoj pokazalo je da bi, zahvaljujući izučavanju predmeta Osnove preduzetništva, blizu 70 % ispitanih učenika započelo svoj biznis.

Ukoliko se obezbjedi da se tradicionalna shvatanja u jednom društvu promjene u cilju lakšeg prihvatanja inovacija, podsticanja kreativnosti pojedinaca, smanjivanja otpora promjenama, pospješujući preduzetnički duh, možemo zaključiti da se preduzetništvo može naučiti kroz obrazovni sistem.

Najbolji način da se uobliči i kreira preduzetnik jeste da se kroz obrazovni sistem jedne zemlje još od osnovnog obrazovanja oblikuju shvatanja i ponašanja mlade osobe prema preduzetničkom modelu. Većina autora se slaže da je model iskustvenog učenja, odnosno „učenje kroz rad“, efikasniji za razvijanje preduzetničkih vještina i stavova od tradicionalnih metoda kao što su predavanja.

Naime, obrazovanjem se utiče na stavove pojedinaca i obrazovnim sistemom se pomaže mladim ljudima da misle kreativno, da prepoznaju prilike i omogućuje im se da izgrade vještine liderstva i povjerenja. Školske nastavne planove i programe treba fokusirati na podsticanje autonomije i nezavisnosti, inovacije i kreativnost, kao i na preuzimanje rizika. Preduzetničko obrazovanje treba da bude integralni dio nacionalnog plana i programa na svim nivoima obrazovanja i u osnovnom, srednjem i visokom obrazovanju.

Sa druge strane, ukoliko bi se obezbjedio jedinstven i koordinisan pristup svih zainteresovanih institucija na području omladinskog preduzetništva, omogućilo bi se objedinjavanje velikog broja pojedinačnih, samostalnih, nekoordinisanih pokušaja i projekata rješavanja problema zapošljavanja mladih.

Kada se sagledaju prepreke i problemi sa kojima se susreću mladi možemo zaključiti da bi formiranje Privredne komore mladih omogućilo objedinjavanje institucionalnih poduhvata rješavanja problema nezaposlenosti, kao i uključivanje mladih u poslovnu mrežu preduzetnika. Mladim bi bile dostupne usluge mentorstva, bili bi informisani o izvorima finansiranja budućih poslovnih poduhvata. Sa druge strane

mladi bi u cijeloj Republici Srpskoj imali podjednake mogućnosti bez posebnog izdvajanja zapadnog ili istočnog dijela Republike.

BIBLIOGRAFIJA

- Agencija za statistiku BiH (2009). Anкета o radnoj snazi <http://www.bhas.ba/new/Questionaries.asp?Test=32r5&Arh=1&Pripadnost=5&mode=dark>
- Dallago, B., Blokker, P.(2008). Youth Entrepreneurship and Local Development in Central and Eastern Europe.
- Draganić, A. (2008). Samozapošljavanje mladih, između deklarativne i stvarne podrške, EDA
- Duilović D., Sinanović N., Đipa D., Kuruzović N., Rotim M., Paranos D.(2008). Analiza položaja mladih i omladinskog sektora BiH, Komisije za koordinaciju pitanja mladih u BiH
- Euro blic, dnevne novine, 04.02.2010. godine
- Global Employment Trends for Youth, (2006). International Labor Office.Geneva
- Global Employment Trends for Youth.(2009).October 2008 International Labor Office.Geneva
- Global Entrepreneurship Monitor. (2010). 2009 Executive Report N. S. Bosma, J. Levie, and Global Entrepreneurship Research Consortium (GERA), www.gemconsortium.org
- http://ec.europa.eu/youth/youth-policies/doc1691_en.htm
- http://www.150000radnihmjesta.ba/docs/uploads/17___OIA%20Prirucnik%20o%20zaposljavanju- preduzetnistvu-2006.pdf
- http://www.150000radnihmjesta.ba/docs/uploads/17___OIA%20Prirucnik%20o%20zaposljavanju- preduzetnistvu-2006.pdf
- <http://www.rars-msp.org/sr-Cyrl-CS/Rars/Media?galleryTitle=%D0%9F%D1%83%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%98%D0%B5>
- <http://www.unece.org/operact/meetings/documents/cuoa.2002.y2.pdf>
- Kapitsa, L.(2007). Youth entrepreneurship Policies and programmes in the UNECE States, United nations – Economic commission for Europe
- Miović Z., Pavlica, M.(2008). Samozapošljavanje mladih – U potrazi za pravom javnom politikom, EDA
- Omladinska politika Republike Srpske od 2010-2015 godine“, Odluka Narodne skupštine Republike Srpske broj: 01-1601/09, od 10.11.2009. godine
- Riderstale, J., Nordstorm, K.(2004). Funky business. Plato. Beograd
- Schoof, U.(2006). Stimulating Youth Entrepreneurship: Barriers and incentives to entrepreneurship start-ups by young people., International Labour Organization, Geneva
- USAID i Omladinska informativna agencija Bosne i Hercegovine (2006). Priručnik: Značaj, potrebe i mogućnosti zapošljavanja mladih i preduzetništva/poduzetništva u BiH, Sarajevo
- Vukmirović, N.(2006). Savremeno preduzetništvo – Nauka i vještina poslovnog uspjeha, Ekonomski fakultet, Banja Luka:Univerzitet u Banja Luci.

POSSIBILITY OF DEVELOPMENT OF YOUTH ENTREPRENEURSHIP IN THE REPUBLIC OF SRPSKA

Vesna Novaković³

Abstract: *If traditional conceptions in a society can be changed toward facilitating acceptance of innovation, encourage individual creativity, reducing resistance to change thus enhancing of the entrepreneurial spirit, entrepreneurship can be learned. The best way to shape and create an entrepreneur is through the education system, from elementary school, to shape perceptions, and behavior of young people toward to the entrepreneurial model. Most authors agrees that a model experiential learning, or "learning through work", is more efficient to develop entrepreneurial skills and attitudes than the traditional methods such as lectures.*

Entrepreneurship education should be an integral part of the national curriculum at all levels of education.

On the other hand, if we provide a unique and coordinated approach by all institutions interested in youth entrepreneurship it would enable consolidation of a large number of individual, independent, uncoordinated efforts and projects to solve the problem of youth employment.

Actually, creating the Youth Chamber of Commerce would allow the integration of young enterprise to solve institutional problems of unemployment, and involvement of young entrepreneurs into the business network. Young would have available mentoring services, they would be informed about sources for funding future business ventures. On the other hand, young people throughout the Republic of Srpska could have an equal opportunity without any special allocation of the Western or Eastern part of the Republic.

Key words: *Unemployment, Entrepreneurship, youth entrepreneurship, Youth Chamber of Commerce*

JEL Classification: *E 24, L 26*

3 Vesna Novaković, MSc in Economics, Ministry of Education and Culture, Government of the Republic of Srpska, ivanovicvesna@yahoo.com